

Durdík, Tomáš

K problematice pohraničních tzv. horských hrádků

Archaeologia historica. 2004, vol. 29, iss. [1], pp. 343-356

ISBN 80-7275-049-6

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140583>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K problematice pohraničních tzv. horských hrádků¹

TOMÁŠ DURDÍK

Naprostá většina českých středověkých hradů byla polyfunkčními objekty a tímto směrem je také upřena dosavadní intenzivnější badatelská pozornost (přehled současného stavu poznání s odkazy na literaturu Durdík 1999; 2002). Kromě toho ovšem existovaly i v podstatě monofunkční stavby, jejichž nejvýraznější skupinu představují objekty, doposud značně nešťastně označované jako horské hrádky či pohraniční horské hrádky.

Jde o malé, většinou v extrémních polohách (i v nadmořské výšce přes 1000 m) situované jednoduché a povětšinou jen lehce opevněné objekty v neosídleném či řídko osídleném, většinou zalesněném a v případě pohraničí i horském terénu, jejichž hlavním úkolem byla vizuální kontrola většího území (proto většinou umožňují daleký výhled do krajiny) a s ní spojená hlásná, moderním termínem zpravodajská služba. Stálý pobyt umožňovaly pouze nevelké posádky, které poskytovaly bezpečí pouze v případě drobné války nebo nenadálého přepadu. V této souvislosti je však nutno připomenout, že jednalo-li se o běžnou extrémní polohu, byla možnost útoku velkého regulérního vojska velmi nepravděpodobná, ne-li přímo vyloučená. Nešlo tedy o mocenské opěrné body v pravém slova smyslu. Z naznačené funkce vyplývá i vazba sledovaných objektů kromě hranic zejména na dálkové cesty. Tyto otázky byly v poslední době detailně sledovány především pro větve Zlaté stezky (např. Kubů–Zavřel 1994; 2001).

Održeno od ostatního osídlení, extrémní poloha i špatná využitelnost stíněných areálů k rezidenčním účelům vedla po ztrátě původní funkce k rychlému zániku.

Z naznačené funkce tzv. horských hrádků vyplývá, že byly původně (tj. ve 13. a 14. století) zeměpanskými či ze zeměpanské iniciativy zřizovanými a provozovanými objekty. Pokud známe jejich jméno, odráží se v něm tato skutečnost zvláště výmluvně (Kynžvart, Kunžvart). Jejich provoz, počet i úpadek byl zákonitě přímo úměrný politickým poměrům v zemi. Nepochybně je možno zevšeobecnit, že představují citlivý indikátor stability a síly královské moci. V rámci systému královských hradů posledních Přemyslovců představovaly po hradech základní a doplňkové síť nejnižší kvalitativní úroveň. V komplikovaných poměrech 15. století mohly pak již podobné objekty vznikat i z jiných, především skupinových zájmů.

Z hlediska úrovně poznání náleží tzv. horské hrádky k nejméně probádaným částem české středověké hradní produkce. Tato skutečnost vyplývá z několika příčin.

Jednou z hlavních je nepochybně velmi špatná a namáhavá dostupnost, stejně jako velmi malá atraktivnost jejich pozůstatků, zejména v případech objektů, jejichž konstrukce původně nebyly zděné, nebo zcela zaniklých. S tím se pojí i fakt, že se jedná o objekty, jejichž stopa v psané historii je mizivá, pokud vůbec nějaká. V mnoha případech neznáme ani jméno. Základní datování i poznání podoby vyžaduje značné badatelské úsilí a především archeologickou evidenci, která je rovněž velmi nedostatečná, regulérní alespoň zjišťovací výzkumy pak výjimečné (Stožec, Kunžvart).

Další výrazné omezení možností poznání souvisí s již naznačenou vazbou podstatné části sledované skupiny hradů na pohraniční hvozdy. Posuny hranic od středověku způsobily, že značná část těchto hranic dnes leží mimo naše území a bádání v zemích, kde se dnes nacházejí, o tento typ lokalit nejeví z různých důvodů zájem (klasickou ukázkou přístupu k původně českým lokalitám představuje např. poslední souhrnné zpracování hradů

v Sasku (Billig–Müller 1998). Zde v kapitole věnované jednomu z nejznámějších českých pohraničních hradů Karlsfriedu, vystavěnému Karlem IV., nenalezneme vůbec zmínku o Českém království či Karlovi IV.).

Následný přehled shrnuje dostupné informace z dnešního českého území.

Nejstarší horizont tzv. horských hrádků lze datovat do 13. století.

Pěknou ukázkou představuje krušnohorský hrad neznámého jména u Brandova (přehled literatury k jednotlivým lokalitám Durdík 1999; 2002. Tato literatura nebude již z úsporných důvodů u jednotlivých staveb dále uváděna, zmíněny budou pouze významnější či novější zejména monografické práce. V případě Brandova jde o Kirsche 1987; Anderle–Černá–Kirsche 1993).

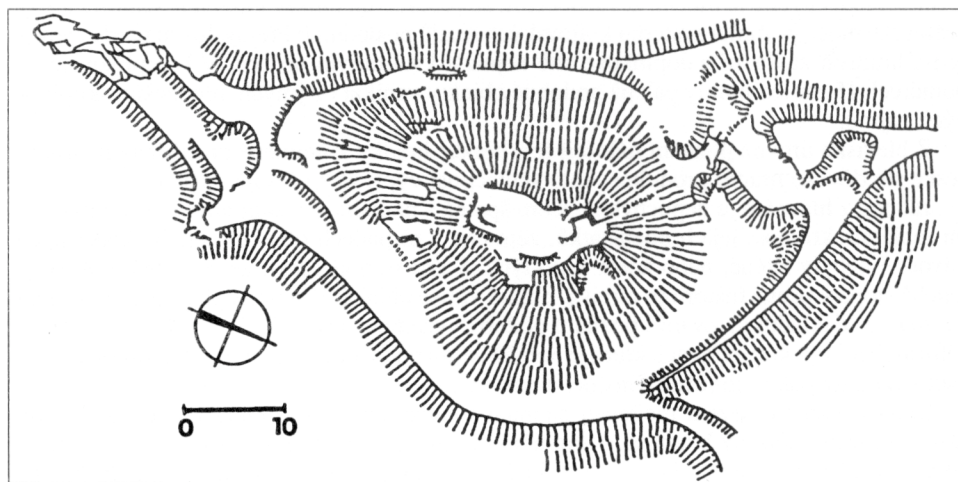
Zaniklý hrad (obr. 1) leží na skalnaté ostrožně vymezené soutokem dvou potoků, zvané Raubschloß či Loupežnická skála. Psaná historie o něm mlčí a doposud získané archeologické nálezy dovolují jeho vznik klást do druhé poloviny 13. století, zánik, jehož příčinou či doprovodným znakem byl požár, pak do doby okolo roku 1300.

Stavenišťem malého hradu se stala hřebenovitá zadní část ostrožny. Čelní, tedy severní stranu hradu opevňoval do skály vylámaný příkop, který zjevně po můstku překračovala přístupová komunikace. Na kontreskarpu příkopu východním směrem navazuje vnější val, který přechází v hranu terénního stupně, která obíhá celý hrad. Na ní zřejmě existovalo nějaké lehčí ohrazení vnitřního hradu. V rámci mimořádně malé (14 m dlouhé) vnitřní plochy hradu registrujeme především v čele malý (1,2×0,8 m) čtverhranný do skály zasekaný objekt. Kromě něj se zřejmě ještě na jižní straně zachovaly nevýrazné reliéfní reliktů zástavby. Nálezy zuhelnatělých dřev dokládají, že hradní stavby byly dřevěné. V rámci zmíněné malé vnitřní plochy lze předpokládat existenci jednoho, nejvýše dvou objektů.

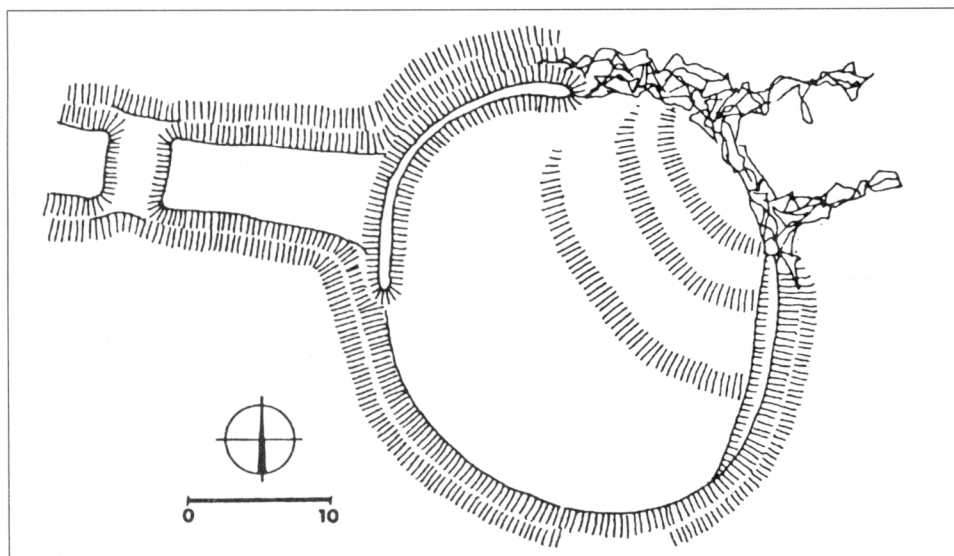
Dvě ukázky nejstaršího horizontu tzv. horských hrádků registrujeme na Šumavě (Durdík 2003).

Prvým z nich je hrad neznámého jména zvaný Hausberk ležící v nadmořské výšce 940 m na výrazném návrší zvaném Hradiště mezi Pernekem a Želnavou. Toto staveniště umožňuje velmi rozsáhlý výhled do prostoru horního toku Vltavy a svahů od hranice. I o tomto hradu nemáme k dispozici žádnou písemnou evidenci. Nepočtené doposud známé archeologické nálezy svědčí o jeho existenci v 13. století.

Velmi malý hradní areál (obr. 2) tvořila nepravidelná, v podstatě okrouhlá plošina o průměru 26 m. Pozůstatky opevnění v podobě valovitého útvaru registrujeme pouze na

Obr. 1. Hrad u Brandova. Terénní náčrt (podle J. Anderleho). Kresba V. Durdík.

Obr. 2. Hausberk hrad, okr. Český Krumlov. Terénní náčrt hradu (podle J. Fröhlicha). Kresba V. Durdík.

vstupní západní straně. Kromě něj plocha hradu nevykazuje žádné pozůstatky zástavby. Na severní straně na hradní areál ve směru západ–východ navazuje úzký skalnatý hřeben. Přístup do hradu byl po něm veden od západu a proto je tato část hřebenu ve vzdálenosti cca 15 m od obvodu vlastního hradu přefata příkopem.

Ještě méně než o Hausberku víme o dalším hradu, který zaujal skalnatý vrchol hory Velký Ostrý (tvořící se sousedním Malým Ostrým nezaměnitelnou siluetu zvanou Prsa Panny Marie) v nadmořské výši 1 293 m, jehož areálem dnes přímo prochází státní hranice. I o tomto hradu (Fröhlich 1996a; 1996b) psaná historie mlčí. Do historické evidence vstupuje až v ikonografických pramenech 16. století. Tehdy byl na hraničních mapách zakreslen jako výrazná zřícenina. Doposud získané archeologické nálezy umožňují počítat s jeho vznikem již ve 13. století. Jméno, pokud se nekrylo se jménem hory, nám uniká.

Popisy hradu z doby před koncem 19. století ještě uvádějí zbytky zdiva. Dnes patrná terénní situace je výsledkem výrazných terénních zásahů, které souvisely se stavbou horské chaty v roce 1897. Žádné zbytky středověkých staveb se v jejím rámci nedochovaly. Hradní areál se zjevně rozpadal do dvou výškových úrovní. Horní z nich tvořil nad dnešní chatou ležící vlastní skalní vrchol, který umožňoval mimořádně daleký rozhled do krajiny. Vlastní nevelkou zastavěnou plochu hrádku o rozměrech cca 30×30 m, tvořila plošinka pod tímto vrcholem. Jako jediný, dnes patrný relikt středověké situace se jeví pozůstatek do skály vysekaného příkopu, který přetínal skalní hřbet po němž byla na plošinku vedena přístupová komunikace.

V rámci hranic českého státu 13. století vykazovala velmi exponovaný a svébytný charakter hranice s dynamicky se rozvíjejícím Chebskem. Z dynamiky dění vyplýval i dosti nestálý charakter této hranice vyznačující se oboustrannými snahami o průniky a nepřehlednými majetkovými poměry. Z toho vyplynul i zvláštní důraz na kvalitu zdejších královských hradů, které jistě i s ohledem na běžnou kamennou podobu hradní architektury z chebské strany měly povětšinou od počátku zděné konstrukce. Jejich poznání však i zde naráží na četné problémy a nejasnosti.

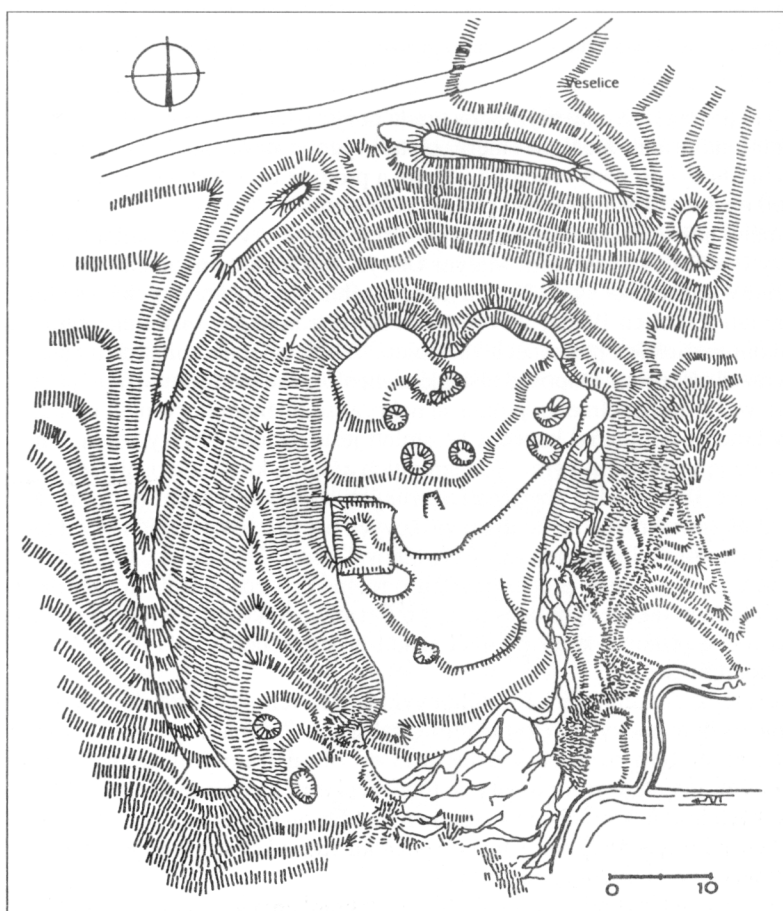
Nejlépe dochovaným královským tzv. horským hrádkem této oblasti by mohl být Nejdek (Líbal–Lišková–Mácha 1977).

Počátky hradu nejsou zcela jasné. Naposledy byl vysloven pravděpodobný názor vy-

cházející z podoby věže, že se původně jednalo o zeměpanský strážní hrad postavený v 13. století. Prvním historicky známým majitelem byl až patrně Konrád Plick v letech 1300–1341, jeho rod byl pak držitelem Nejdku, který roku 1340 přijal jako královské léno, až do roku 1410. Hrad byl za třicetileté války zřejmě zničen a s výjimkou Černé věže následně rozebrán na stavbu nového zámku. Černá věž se dočkala úpravy na zvonici a v roce 1831 snížení a opatření dnešní střechou. V téže době vznikla i dvě velká hrotitá pseudogotická okna.

Súsněný, velmi malý ve výsledné podobě dvojdílný hrad na výrazném až extrémním skalnatém staveništi charakteru ostrožnovitého bradla na čelní straně vymezoval šíjový příkop. Za dalším příkopem se na celou šíři staveniště tyčí štíhlá Černá věž, za níž lze pozorovat sporé zbytky dalších hradních konstrukcí. Především se jedná o obvodovou zeď, kterou tvoří přisekaná a do podoby stěny upravená a otvory proražená skála a příčnou zeď vystavěnou z velkých kvádrů, opatřenou střílnou a mladším otvorem. Nelze vyloučit, že zde stála obytná budova nejasného stáří. Černá věž nepravidelně lichoběžného půdorysu vznikla postupným vývojem. V prvé fázi byla postavena do výše druhého (tehdy třetího) patra. Z této doby pochází prostý obdélný vchod v úrovni 2. patra, střílnovité okénko prvního poschodí a výklenek v interiéru přízemí. Všechny tyto detaily působí velmi archaic-

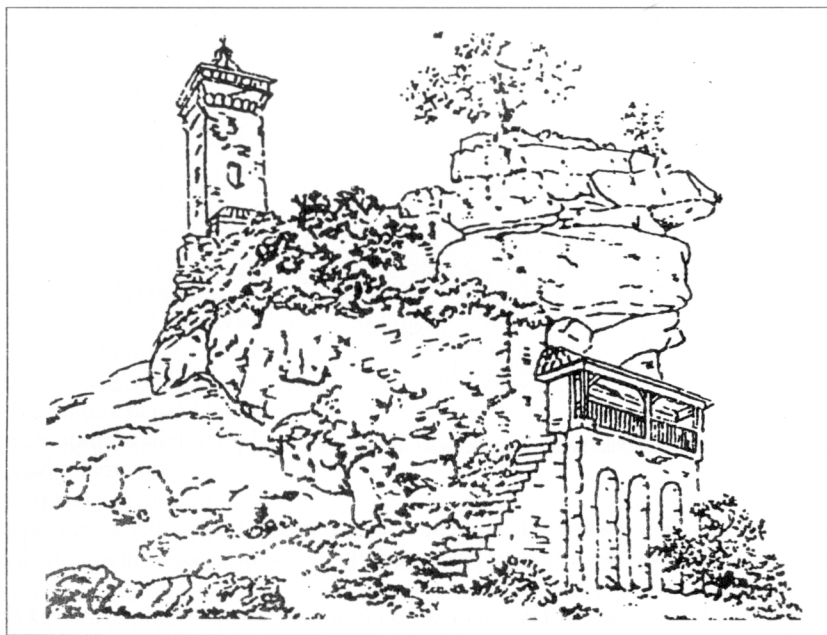

Obr. 3. Vimperk (Melmatěj) hrad, okr. Rokycany. Půdorys hradu. Kresba V. Durdík.

kým, nejspíše ještě románským dojmem. Prvá fáze věže byla při neznámé příležitosti značně poškozena a poté zjevně delší dobu chátrala. V rámci následné opravy v 15. století získala ostatní dochované středověké otvory. Patrně počátkem 16. století ji Šlikové nechali opatřit dnešním nejvyšším patrem, jehož interiér má zaoblená, na konsoly vysazená nároží. Dle novověkých zpráv i kresby J. W. von Goethe (obr. 4) měla věž ještě další, na mohutných konsolách vysazené patro či polopatro.

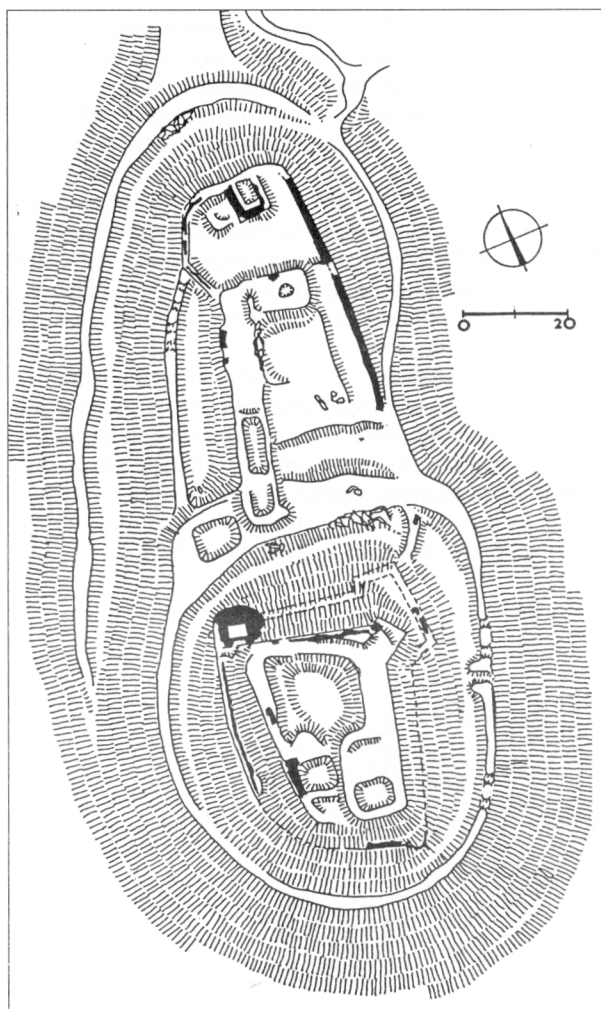
I původní podobu hradu Kynžvartu (Urban 1873; Úlovec 1998), založeného patrně v první polovině 13. století, výrazně převrstvily mladší úpravy. Původní hrad byl zbořen Janem Lucemburským v roce 1347 a až roku 1398 byla zřícenina obnovena či spíše hrad znovuvystaven a hradní areál rozšířen. V dalším vývoji se dočkal dalších stavebních úprav a obnovy po dobytí roku 1509 a roli vojenského objektu sehrál ještě v třicetileté válce, kdy byl několikrát obléhán a dobyt až do zániku v roce 1648.

Původní královský hrad byl založen na protáhlém, vysoko položeném vrcholu (obr. 5). O jeho podobě toho však doposud spolehlivě příliš nevíme. Nepochybně šlo o malou jednodílnou disposici lichoběžného obrysu v rozsahu dnešního jádra (předhradí k ní bylo přiloženo přes původní čelní příkop až v rámci dalšího vývoje). S její prvou fází je patrně možno spojovat hlavní hradbu v nedávné době postiženou zejména na čelní straně fatálními destrukcemi, a snad i dnes zcela zaniklé dvouprostorové věžovité stavení, které stávalo v jihovýchodním nároží a které ještě ve značné výši zakreslil F. A. Heber (obr. 6).

Obr. 4. Nejdek hrad, okr. Karlovy Vary. Hrad na kresbě J. W. von Goethe.

Podobné objekty jako v pohraničních horách nepochybně vznikaly v 13. století i ve vnitrozemí, zejména v řídce osídleném zalesněném kopcovitém terénu ve vazbě na dálkové cesty, např. v Brdech (Durdík v tisku a). Zde je reprezentuje hrad neznámého jména zvaný Vimberk či v novověku též Melmatěj (Anderle–Švábek 1989; 1997; Rožmberský–Novobilský–Mikota 1999; Světlík 2000) u Strašic. Psaná historie o tomto hradu zcela mlčí a jisti si nejsme ani jeho jménem, neboť název Vimberk je doložen až od novověku, kdy bylo na zbytky hradu přeneseno ze sousedního mlýna i jméno Melmatěj. Nepočtené archeologické

Obr. 5. Kynžvart hrad, okr. Cheb. Plán hradu (podle D. Menclové, upraveno). Kresba V. Durdík.

narušení svědčí jak o požáru, tak zejména o tom, že rozhodující roli v konstrukcích hradu hrálo dřevo. Celkové řešení se blíží zjednodušené (bez valu) podobě hradů přechodného typu.

V průběhu 14. století se oblíbeným prvkem hradních dispozic stala obytná věž (Durdík 1995). Nejjednodušší typ, v němž hrála dominantní roli – donjonová dispozice (k typologii českých hradů např. Durdík 1999) – se zákonitě ukázal být velmi vhodným pro tzv. horské hrádky. Krásně to v odlišné kvalitativní úrovni dokládají dva hrady na Šumavě (Durdík 2003), související kromě hranic se Zlatou stezkou.

Prvým z nich je Kunžvart (Menclová 1972; Fröhlich–Michálek 1987; Kašička–Nechvátal 1990; Muk 1990; Durdík–Kubů–Zavřel 2002), ležící na nejvýchodnějším výběžku hory Strážný nad stejnojmennou obcí v nadmořské výšce 1 032 m. Za stavebníka hradu bývá považován Karel IV. a první historická zmínka o něm pochází z roku 1359, kdy byl spolu s hrady Vimperk a Hus udělen v léno pánům z Janovic. Svou funkci hrad plnil až do průběhu prvé poloviny 16. století, požárem v roce 1578 pak zanikl definitivně. Archeologické

nálezy umožňují počítat se vznikem hradu v 13. století, kdy nejspíše souvisel s kontrolou provozu na cestě z Prahy do Plzně (Starého Plzně). Ve 14. století se zjevně stal součástí zajištění rožmberského železářského podnikání ve Strašické kotlině a jeho zánik mohutným požárem je možno spojovat nejpozději s vojenskou akcí Karla IV. v roce 1352.

Malý jednoduchý hrad (obr. 3) leží na skalnatém okraji terasy nad brodem v nejužším místě západního vstupu do Strašické kotliny. Proti ploše planiny ho obíhal mohutný příkop, před nímž se nacházel neméně mohutný val. Ten dnes na čelní straně vykazuje dvě přerušení, z nichž severní patrně lze považovat za místo původního vstupu. Protáhla vnitřní plocha hradu je až na několik drobných jam a vyvýšenin nejasného, nejspíše však subrecentního stáří vcelku rovná a neregistrujeme zde ani žádný reliéfní relikv obvodové fortifikace. Jediným nesporným pozůstatkem zástavby je obdélný do skály pečlivě zasekaný objekt (snad zemnice?), přiléhající delší stranou k západnímu obvodu areálu. Nálezy vypálené mazanice v recentních

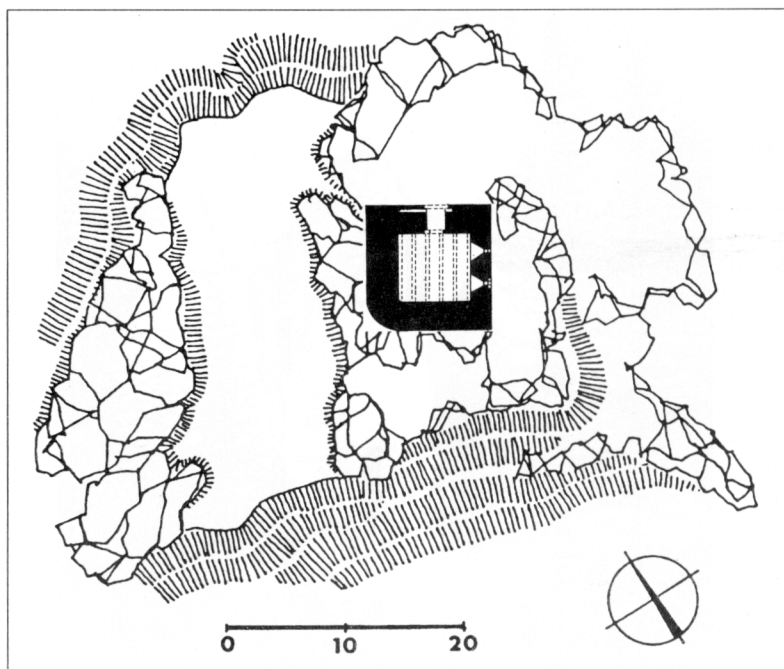

Obr. 6. Kynžvart hrad, okr. Karlovy Vary. Dnes zaniklá věžovitá stavba v jádře hradu v roce 1846 na rytině J. Richtera podle kresby F. A. Hebera.

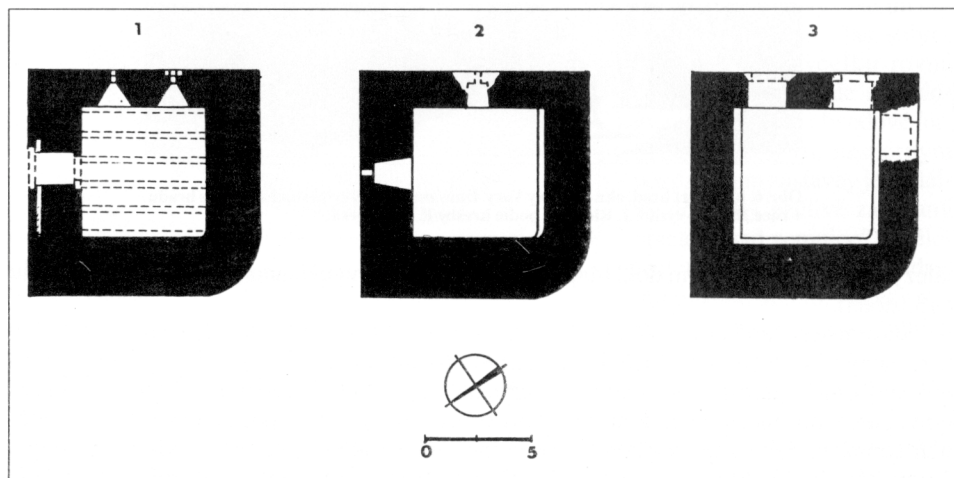
nálezy získané před hradem dokládají, že toto místo bylo využíváno již před stavbou hradu v 13. století.

Stavenišťem hradu (obr. 7) se stal výrazný skalní blok. Nedochovaly se na něm žádné pozůstatky obvodové fortifikace. Pokud zde existovala, musela být dřevěná. Hlavní a jediný zděný objekt představuje čtverhranná plochostopá obytná věž (obr. 8; 9) s oble vyzděným nejexponovanějším nárožím. Její stěny prolamovaly otvory pouze na nádvorní a bočních stranách, čelní západní fasáda, která byla též stranou návětrnou, byla zcela slepá. Oproti běžným zvyklostem byl vstup do věže umístěn již v úrovni přízemí. Jeho průraz uzavíraly portály na obou stranách. Spíše než o obranné řešení zde půjde o vytvoření zádvěří vzhledem k nutnosti racionálního zacházení s teplem v extrémních zimních podmínkách. Přízemí i první patro osvětlované pouze střílnovitými okénky měly zřejmě provozní funkci. Obytné využití nabízel až druhé patro se třemi velkými okny; věž původně měla nejspíše ještě jednu zděnou úroveň. Archeologické nálezy i historické zprávy dokládají existenci neopevňeného provozního zázemí hradu v příkopovité rozsledlině před jeho čelem.

Druhým, s jinou větví Zlaté stezky souvisejícím objektem je hrad na Stožecké skále (Neubauer 1930; Fröhlich 1987; Fröhlich–Michálek 1987; Durdík–Kubů–Zavřel 1998), ležící na strmém skalním žeburu u stejnojmenné obce v nadmořské výšce 973 m.

Obr. 7. Kunžvart hrad, okr. Prachatice. Plán hradu (podle D. Menclové). Kresba P. Chotěbor.

Obr. 8. Kunžvart hrad, okr. Prachatice. Půdorysy jednotlivých úrovní donjonu (podle J. Muka, upraveno). 1 – přízemí, 2 – 1. patro, 3 – 2. patro. Kresba V. Durdík.

I o tomto hradu písemné prameny zcela mlčí a neznáme ani jeho původní jméno. Rozbor historických souvislostí této mimořádně důležité komunikace napovídá, že strážní hrad zde mohl vzniknout nejdříve koncem 13. století, v průběhu 14. věku již o jeho existenci nelze pochybovat. Svou funkci mohl plnit nejdéle do poloviny 16. století. Údaje získané historickou analýzou významně doplňují výsledky nevelkého zjišťovacího archeologické-

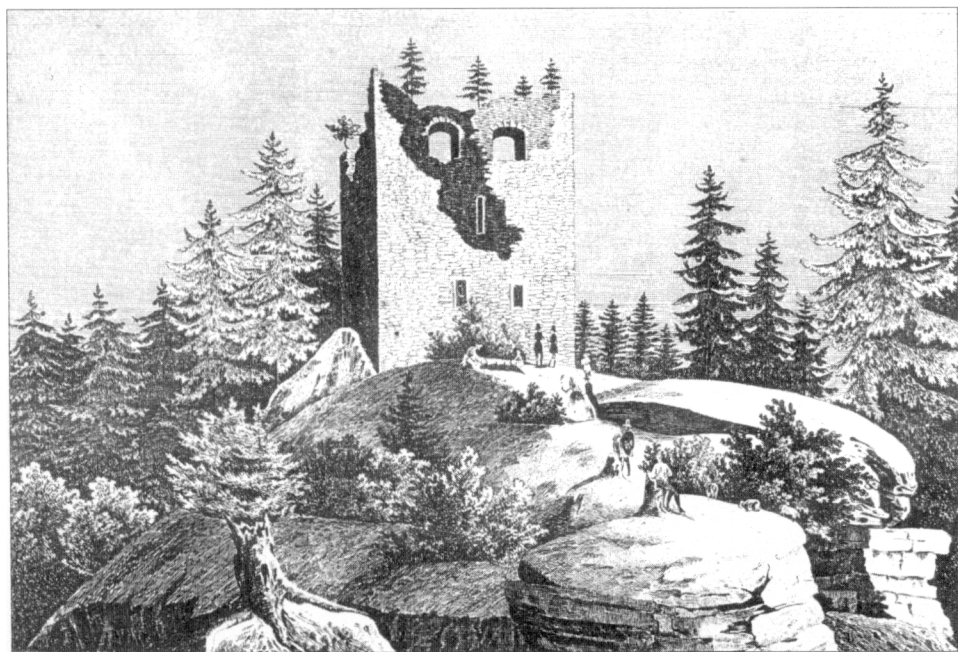
ho výzkumu, provedeného v roce 1991, který kromě získání informací o podobě objektu umožnil dobu života hradu klást do intervalu první polovina 14.–první polovina 15. století.

V podstatě půloválný areál nevelkého, zhruba 30 m dlouhého hradu (obr. 10) se z boku přiložil ke zmíněnému skalnímu žeburu, které též na jižní straně převzalo roli obvodového opevnění. Zbytek obvodu vymezila obloukovitě vedená hradba, vybudovaná z kamene bez použití malty. Vzhledem k velmi strmým svahům ji již zvenčí nezajišťoval příkop. Vstupní brána ležela na východě pod skalním žebrem. Protilehlou západní stranu za malým nádvořím vyplnila zřejmě jediná budova hradu. Se značnou dávkou pravděpodobnosti se jednalo o obytnou věž, v jejíchž konstrukcích hrálo významnou roli dřevo.

Ve vnitrozemských Brdech (Durdík v tisku a) by do této skupiny objektů mohl náležet hrad Hengst neboli Kobylí hlava (Nováček 1991), ležící v nadmořské výšce 757 m nadmořské výšky ve vzdálenosti 2,2 km od hradu Třemšín. Hengst náleží mezi ty zaniklé hrady, k nimž zcela postrádáme písemnou evidenci, což bohužel platí i o archeologických nálezích. Jedinou oporou pro datování v 19. století upravované památky tak zůstává užití obytné věže.

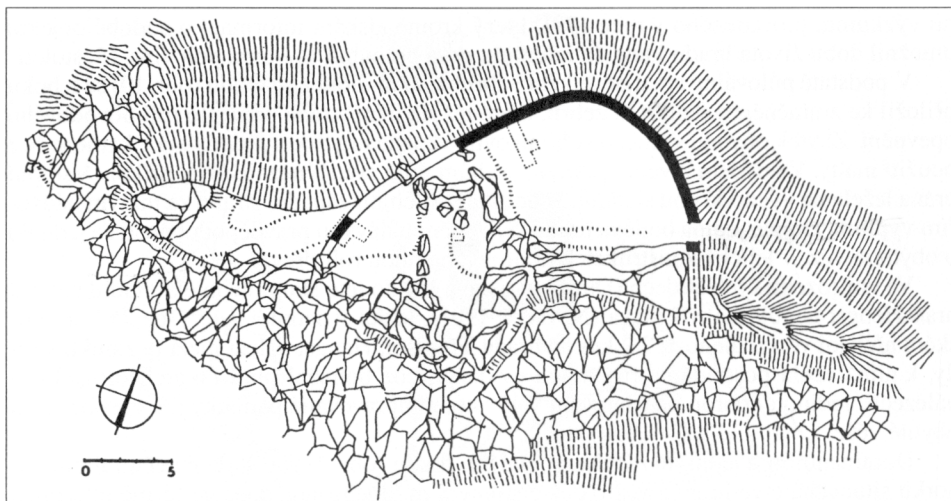
Dominantním a jediným objektem malého hradu (obr. 11) se stala na centrálním pahorku situovaná čtverhranná věž o délce strany 8 m, dochovaná dnes ve formě reliéfních relikvií. Pahorek s ní obklopuje v oválné křivce vedený příkop, před nímž byl vyhozen ještě val. Okolo pahorku tak ze tří stran povstala nevelká dnes zcela rovná plocha, která dosahuje větší šíře pouze na jihu. Tři přechody přes příkop patrně mohly vzniknout v rámci salmovských romantických úprav v 19. století. Na severu je prstenec opevnění v délce cca 9 m přerušen. To spolu s podobou příkopu napovídá, že vnější opevnění nebylo z neznámých důvodů ve velmi pokročilém stupni své realizace dokončeno.

Čtrnácté století nejspíše znamenalo konec éry stavby královských tzv. horských hradečků. Podněty pro vznik a potřebu takovýchto objektů, stavěných nyní nepochybně účelovými uskupeními či šlechtickými stavebníky přinesly bouřlivé události husitských a po-

Obr. 9. Kunžvart hrad, okr. Prachatice. Pohled přes plochu hradu na nádvořní fasádu donjonu v 40. letech 19. století na rytině J. Farka podle kresby F. A. Hebera.

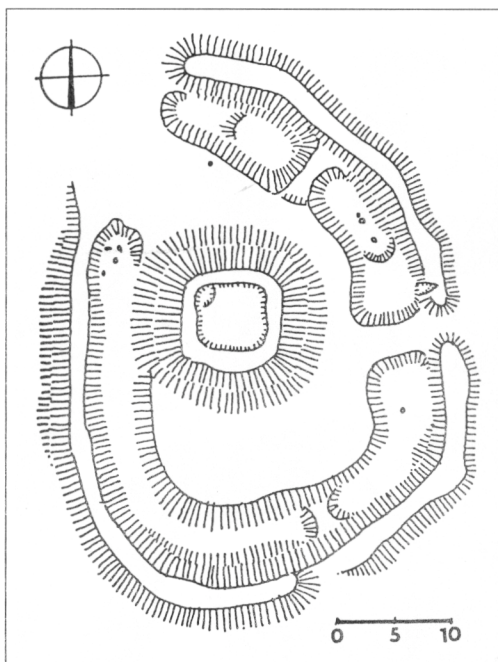
Obr. 10. Hrad na Stožecké skále, okr. Prachatice. Půdorys (podle P. Zavřela–F. Kubů). Tečkovaně vyznačeny obrysy archeologických sond. Kresba V. Durdík.

děbradských válek v 15. století. Poznání této skupiny staveb je však stále ve svých počátcích a proto na tomto místě upozorníme pouze na některé ukázky.

Velmi pěkný příklad představuje objekt neznámého jména, dnes známý pod názvy Deliba či Hradiště nad Javornicí (Kalina von Jäthenstein 1836; Renner 1938; Sklenář 1993), ležící na výrazném návrší nad soutokem Krakovského potoka a Javornice severně od Chřívce na okrese Plzeň-sever. Doposud neznáme žádné historické zprávy, které by bylo možno

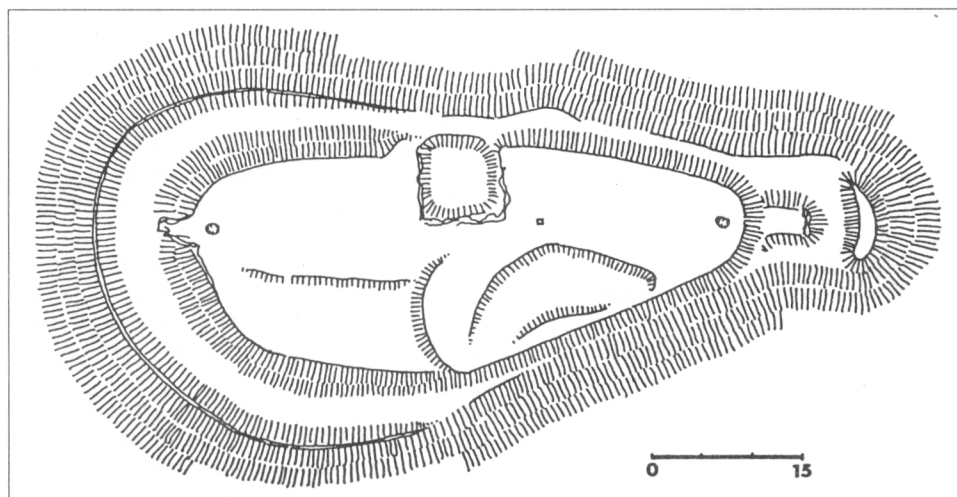
s hradem spojovat. Oproti dosavadním spekulacím o velkém stáří lokality, z níž jsou známy i pravěké archeologické nálezy, se z ní v rámci moderního povrchového průzkumu podařilo získat pouze zlomky keramiky datovatelné do průběhu 15. století.

Hrad (obr. 12) zaujal oválný vrchol návrší. Na obou vrcholech zmíněného oválu ho zajišťují do skály vysekané příkopy a valy před nimi, při čemž na západní straně toto opevnění obíhá i část boků. Celá fortifikace působí nepříliš výrazným dojmem. Vnitřní plocha nevykazuje nápadnější reliéfní reliktů. Pouze na severním okraji se dochoval výrazný jámovitý do skály hluboko zasekaný objekt a na jižní straně rozměrnější sníženina. Někde v prostoru hradu vykopal Matyáš Kalina z Jäthensteinu s Václavem Krolmusem základy kamenné na sucho stavěné stavby o straně 6,6 m. V jejím interiéru kopali až do hloubky 1,5 m a našli kromě četných nedochovaných nálezů stopy požáru včetně vypálené mazanice a podlahové úrovně

Obr. 11. Hengst (Kobylí hlava) hrad, okr. Příbram. Terénní náčrt hradu (podle K. Nováčka). Kresba V. Durdík.

Obr. 12. Hradiště nad Javornicí (Deliba) hrad, okr. Plzeň-sever. Terénní náčrt hradu. Kresba V. Durdík.

Obr. 13. Nečtiny (Nečtínský Špičák) hrad, okr. Plzeň-sever. Půdorys hradu (podle J. Milera-P. Valenty). Kresba V. Durdík.

s vrstvou zuhelnatělého zrní. Zmíněný popis by nejspíše svědčil pro zmíněný zahloubený objekt na severní straně, neboť v ostatní ploše hradu se skalní podloží nachází nehluboko pod dnešním povrchem. Celková situace připomíná řešení Vimberka (viz výše), ovšem z podstatně méně mohutnou obvodovou fortifikací.

Podobnou podobu měl zřejmě i hrad Nečtiny, zvaný též Nečtinský Špičák situovaný na vysokém návrší nad stejnojmenným městem. Archeologický výzkum P. Břicháčka dokázal, že oproti dosavadním představám (Miler–Valenta 1987) hrad vznikl až v průběhu 15. století a byl využíván s velmi malou intenzitou.

Hradní areál (obr. 13) na protáhlém vrcholu čedičového návrší je rozdělen příkopem na dvě části. K západní z nich stoupala jižním úbočím přístupová cesta. V hradním areálu nejsou patrné žádné relikty opevnění. Na obou stranách příkopu lze pozorovat stopy ukotvení mostu. V severní části jinak rovné východní části areálu je patrný do skály zahloubený objekt nejasného charakteru, nejspíše vchodna.

Jak již bylo v úvodu konstatováno a z naznačeného přehledu vyplývá, představují strážní hrady, nevhodně doposud označované jako tzv. horské hrádky, po všech stránkách jednu z nejméně známých kapitol české kastellologie. Smyslem tohoto sdělení bylo jak upozornit na tuto skutečnost a potřebu její nápravy, tak na fakt, že přes nepochybný rozvoj kastellologického bádání i v jeho nejfrekventovanějším zaměření, všímajícím si především stavební podoby hradů, zůstávají stále četné málo objasněné okruhy závažných otázek, které by si beze sporu zasloužily detailnější a systematictější pozornost.

Poznámka

1 Tato práce vznikla v rámci projektu GA AV ČR A9002903 Hradů přechodného typu v Čechách.

Literatura

- ANDERLE, J.–ŠVÁBEK, V., 1989: Hrad na Strašicku – pokus o rekonstrukci jejich postavení v životě oblasti před polovinou 14. století – Burgen im Gebiet Strašice – Versuch einer Rekonstruktion ihrer Position im Leben des Gebietes vor der Mitte des 14. Jahrhunderts. CB 1, 105–123.
- ANDERLE, J.–ČERNÁ, E.–KIRSCH, A., 1993: Neznámý hrad u Brandova v Krušných horách – Unbekannte Burg bei Brandov in Erzgebirge. CB 3, 125–130.
- ANDERLE, J.–ŠVÁBEK, V., 1997: Strašické hrady. Zapomenuté hrady, tvrze a místa 16. Plzeň.
- BILLIG, G.–MÜLLER, H., 1998: Burgen. Zeugen sächsischer Geschichte. Neustadt a.d. Aisch.
- DURDÍK, T.–KUBŮ, F.–ZAVŘEL, P., 1998: Hrad na Stožecké skále – Die Burg auf dem Felsen Stožec (Tussetberg). CB 6, 257–274.
- DURDÍK, T., 1995: Wohntürme böhmischer Burgen. Burgenforschung aus Sachsen 7, 135–155.
- DURDÍK, T., 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- DURDÍK, T., 2002: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky. Praha.
- DURDÍK, T.–KUBŮ, F.–ZAVŘEL, P., 2002: Hrad Kunžvart – Die Burg Kunžvart. CB 8, 139–172.
- DURDÍK, T., 2003: Hrad na Šumavě. In: Šumava. Příroda – historie – život. Praha, 435–448.
- DURDÍK, T., v tisku a: Hrad. In: Cílek, V. (ed.): Střední Brdy. Praha.
- FRÖHLICH, J., 1987: Horský hrádek na Stožecké skále. Šumava 26, 20–21.
- FRÖHLICH, J.–MICHÁLEK, J., 1987: Archeologické nemovitě památky v okrese Prachatice. Prachatice.
- FRÖHLICH, J., 1996a: Hraniční horský hrádek na Ostrém na Šumavě – Die Gebirgsgrenzfeste am Berge Osser in der Böhmerwald. CB 5, 101–106.
- FRÖHLICH, J., 1996b: Die Gebirgsgrenzfeste am Berge Osser. Ostbairische Grenzmarken. Passauer Jahrbuch für Geschichte Kunst u. Volkskunde 38, 47–50, Taf. IV.
- KALINA VON JÄTHENSTEIN, M., 1836: Böhmens heidnische Opferplätze, Gräber und Alterthümer. Praha.
- KAŠÍČKA, F.–NECHVÁTAL, B., 1990: Tvrze a hrádky na Prachaticku. Prachatice.
- KIRSCH, A., 1987: Auf den Spuren einer alten Sage das „Raubschloss“ gefunden. Erzgebirgische Heimatsblätter 3, 65–68.
- KUBŮ, F.–ZAVŘEL, P., 1994: Terénní průzkum české části Zlaté stezky – Geländeforschungen am Goldenen Stieg in Böhmen. Zlatá stezka 1, 54–76.
- KUBŮ, F.–ZAVŘEL, P., 2001: Der Goldene Steig. Historische und archäologische Erforschung eines bedeutenden mittelalterlichen Handelsweges. 1. Die Strecke Prachatitz–Staatsgrenze. Passau.

- LÍBAL, D.–LIŠKOVÁ, A.–MÁCHA, O., 1977: Nejdek. Černá věž. Stavebně historický průzkum. Pasport SÚRPMO, rkp. Praha.
- MENCLOVÁ, D., 1976: České hrady 1, 2. 2. vydání. Praha.
- MILER, J.–VALENTA, P., 1987: Hrad Nečtiny, k. ú. Lešovice, o. Plzeň-sever. RKAS, 78–87.
- MUK, J., 1990: Kunžvart. Stavebně historický průzkum. Pasport SÚRPMO, rkp. Praha.
- NEUBAUER, A., 1930: Von der Ruine Tusset. Sudeta VI, 160–161.
- NOVÁČEK, K., 1991: Hengst u Rožmitálu p. Třemšínem – předsunuté opevnění, rezidence či nedostavěný objekt? Hláška II, 15–17.
- RENNER, J., 1938: „Hradiště“ nad Javornicí. Vlastivědný sborník okresu rakovnického VIII, 2–3, 32–35.
- ROŽMBERSKÝ, P.–NOVOBILSKÝ, M.–MIKOTA, P., 1999: Josefa Milera Neznámé hrady severního Plzeňska. Zapomenuté hrady, tvrze a místa 22. Plzeň.
- SKLENÁŘ, K., 1993: K historii zkoumání Hrádku u Chřfče na Rakovnicku – Zur Erforschungsgeschichte der Burg bei Chřfče im Rakovnik-Gebiet. CB 3, 325–328.
- SVĚTLÍK, J., 2000: Hrádek zvaný Vimberk – identifikace jedné rytiny. Hláška XI, 22–23.
- ÚLOVEC, J., 1998: Hrady, zámky a tvrze na Chebsku. Cheb.
- URBAN, M., 1873: Die Burgen Königswart und Borssengrün. Egerer Jahrbuch 3, 178–182.

Zusammenfassung

Zur Problematik der kleinen Befestigungsanlagen, der sog. „kleinen Gebirgsburgen“ in gebirgigen Grenzgebieten

Die meisten böhmischen mittelalterlichen Burgen erfüllten mehrere Aufgaben und in diese Richtung lenkt sich bisher auch die intensive Aufmerksamkeit der Forscher. Außerdem gab es aber auch die Objekte, die nur eine Funktion hatten. Die zahlreichste Gruppe stellen unter ihnen die kleinen burgartigen Bauten dar, die bisher nicht ganz zutreffend als „kleine Gebirgsburgen“ bezeichnet werden.

Es handelt sich um kleine einfache und zumeist nur leicht befestigte Objekte, die in extremen Lagen (auch in der Seehöhe von mehr als 1000 m) im unbesiedelten oder nur wenig besiedelten meistens bewaldeten Terrain und vor allem in Grenzgebieten auch im Gebirge situiert sind. Ihre Hauptaufgabe war die visuelle Überwachung eines größeren Gebiets (deswegen ermöglichen sie eine gute Aussicht weit in die Gegend) und der damit verbundene Meldedienst (Nachrichtendienst). Diese Objekte ermöglichten den bleibenden Aufenthalt nur kleinen Mannschaften und gewährten ihnen Schutz nur im Falle kleiner Konflikte – kleiner Kriege oder plötzlicher Überfälle. In diesem Zusammenhang ist es jedoch zu erwähnen, dass in diesen extremen Lagen der Angriff von einem großen regulären Heer sehr unwahrscheinlich, oder ganz ausgeschlossen war. Es handelte sich also nicht um Machtstützpunkte im wahrsten Sinne des Wortes. Die Funktion dieser Objekte bezog sich nebst den Grenzen namentlich auch auf Fernwege.

Isolation von anderen Siedlungen, extreme Lage und wenig Raum für Residenzzwecke hatten zur Folge, dass diese Objekte nach dem Verlust ihrer ursprünglichen Funktion rasch niedergegangen sind.

Die angedeutete Aufgabe der sog. „kleinen Gebirgsburgen“ zeugt davon, dass es sich ursprünglich (d. h. im 13. und 14. Jh.) um die landesherrlichen oder aus landesherrlichen Initiative entstandenen und betriebenen Objekte handelte. Soweit ihre Namen bekannt sind, spiegeln sie diese Tatsache besonders auffallend wider (Kynžvart, Kunžvart). Der Verkehr in den „kleinen Gebirgsburgen“, ihre Anzahl sowie ihr Verfall waren von politischen Verhältnissen im Land eng abhängig. Zweifellos kann man allgemein sagen, dass sie einen empfindlichen Stabilitätsindikator und Anzeiger der königlichen Macht darstellten. Sie standen auf dem niedrigsten Qualitätsniveau im System der königlichen Burgen der letzten Primisliden (neben dem Grund- und Ergänzungsnetz). In komplizierten Verhältnissen des 15. Jhs. konnten dann bereits Objekte dieser Art aus anderen Initiativen, vor allem im Interesse einiger Gruppen, entstehen.

Die „kleinen Gebirgsburgen“ gehören aus mehreren Gründen unter die am wenigsten erforschten Bereiche der böhmischen mittelalterlichen Burgproduktion. Der Artikel gibt nach einer einleitenden Charakteristik der ganzen Gruppe die Übersicht der bisherigen Kenntnisse von Objekten dieser Art aus dem 13. (Hausberk, Velký Ostrý, Nejdek, Kynžvart, Vimberk), 14. (hier spielte in der Baugestaltung der Burg eine wichtige Rolle der Wohnturm – Kunžvart, Burg auf Stožecká Skála, Hengst) und im 15. Jh. (Hradiště nad Javornicí, Nečtiny).

Abbildungen:

1. Burg bei Brandov. Terrainskizze (nach J. Anderle). Zeichnung V. Durdík.
2. Hausberk Burg, Bez. Český Krumlov. Terrainskizze der Burg (nach J. Fröhlich). Zeichnung V. Durdík.
3. Vimberk (Meimatěj) Burg, Bez. Rokycany. Grundriss der Burg. Zeichnung V. Durdík.
4. Nejdek Burg, Bez. Karlovy Vary (Karlsbad). Burg auf der Zeichnung von J. W. von Goethe.
5. Kynžvart Burg, Bez. Cheb (Eger). Plan der Burg (nach D. Menclová, bearbeitet). Zeichnung V. Durdík.
6. Kynžvart Burg, Bez. Karlovy Vary. Der heute eingegangene turmartige Bau im Bruckern im J. 1846, Stich von J. Richter nach der Zeichnung von F. A. Heber.

7. Kunžvart Burg, Bez. Prachatice. Plan der Burg (nach D. Menclová). Zeichnung P. Chotěbor.
8. Kunžvart Burg, Bez. Prachatice. Grundrisse von einzelnen Donjonnieaus (nach J. Muk, bearbeitet). 1 – Erdgeschoss, 2 – 1. Stock, 3 – 2. Stock. Zeichnung V. Durdík.
9. Kunžvart Burg, Prachatice. Ansicht der Donjonhoffassade über die Burgfläche in 40-er Jahren des 19. Jhs. auf dem Stich von J. Fark nach der Zeichnung von F. A. Heber.
10. Burg auf Stožecká skála (Tussetberg), Bez. Prachatice. Grundriss (nach P. Zavřel–F. Kubů). Punktiert – Umrisse der archäologischen Sonden. Zeichnung V. Durdík.
11. Hengst (Kobylí hlava) Burg, Bez. Píbram. Terrainskizze der Burg (nach K. Nováček). Zeichnung V. Durdík.
12. Hradiště nad Javornicí (Deliba) Burg, Bez. Pilsen-Nord. Terrainskizze der Burg. Zeichnung V. Durdík.
13. Nečtiny (Nečtinský Špičák) Burg, Bez. Pilsen-Nord. Grundriss der Burg (nach J. Miler–P. Valenta). Zeichnung V. Durdík.